CASA
DE LA
GRANDE
BRETÈCHE

HONORÈ
DE BALZAC

Comedia umană

Honoré de BALZAC

Casa de la Grande-Bretèche

În româneşte de *G. Marcuson*
Note de *Angela Ion*

La Grande Bretèche,
1832

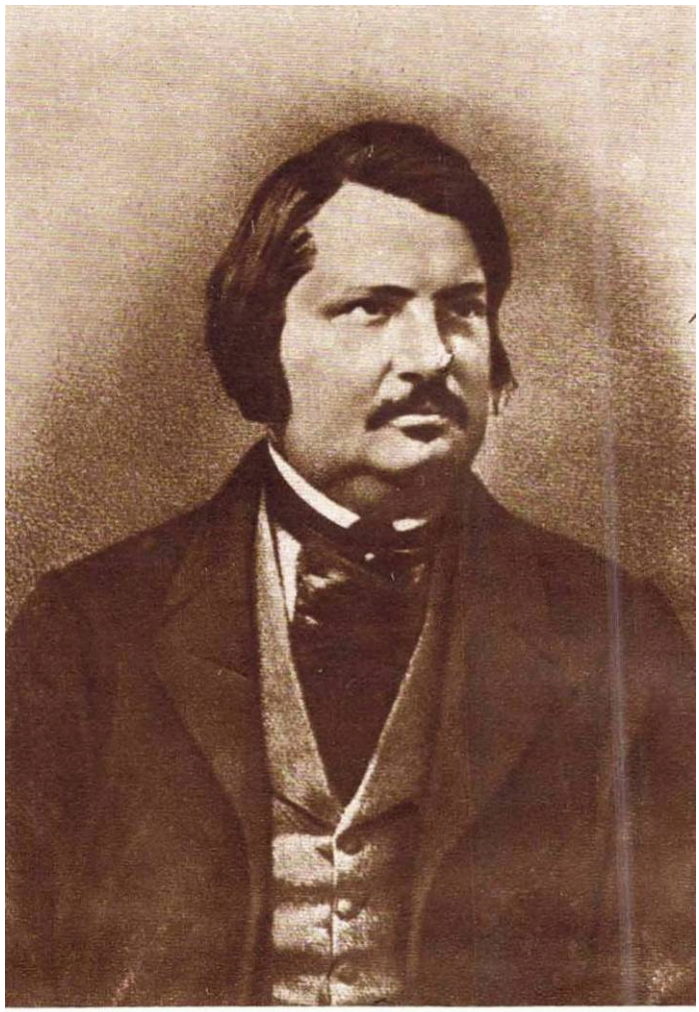

Cuprins

CASA DE LA GRANDE-BRETÈCHE

Addenda

CASA DE LA GRANDE-BRETÈCHE[1]

La vreo sută de paşi de Vendôme, pe malurile râului Loir[2], se poate vedea o casă veche, cafenie, cu acoperişul foarte înalt – şi atât de izolată încât nu veţi găsi în preajmă-i nici acele tăbăcării urât-mirositoare, nici acele hanuri mizerabile pe care le întâlnim pe la marginile mai tuturor orăşelelor. În faţa casei se află o grădină ce se întinde până pe malul gârlei şi unde tufele de merişor – care pe vremuri erau tunse şi formau alei – cresc astăzi în voia lor. Câteva sălcii, cu rădăcinile în apă, au crescut repede, ca şi gardul viu, încât casa e pe jumătate ascunsă privirilor. Buruieni de tot felul împodobesc cu frumoasa lor vegetaţie taluzul malului. Pomii, neîngrijiţi de zece ani, nu mai dau fructe, iar lăstarii lor alcătuiesc un adevărat desiş. Spalierele par nişte adevărate păduri. Potecile, cândva aşternute cu nisip fin, sunt acum năpădite de iarbă-grasă; la drept vorbind, nici nu se mai văd. De sus, de pe muntele[3] încununat de ruinele vechiului castel al ducilor de Vendôme[4] – singurul loc de unde privirea poate îmbrăţişa întreaga proprietate – ai impresia că odinioară, într-o epocă greu de precizat, pe moşia asta se desfăta cine ştie ce nobil, ocupându-se de trandafiri, de lalele, cu un cuvânt, amator de horticultură, dar, mai ales, mare amator de fructe de soi. Se mai poate vedea un umbrar sau, mai bine zis, rămăşiţele unui umbrar, cu o masă pe care intemperiile încă nu au distrus-o

de tot. Privind grădina asta care nu mai este, nu-i greu să ghiceşti acele bucurii negative ale unei tihnite vieţi de provincie, aşa cum poţi reconstitui viaţa unui bun negustor citindu-i epitaful de pe mormânt. Parcă anume pentru a ne întregi ideile triste şi duioase care ne cuprind, unul dintre pereţi ne oferă imaginea unui cadran solar, ornat de o inscripţie burghez de creştină: *Ultimam cogito!*[5] Acoperişul casei e oribil de distrus, persienele sunt trase, balcoanele pline de cuiburi de rândunică, uşile veşnic închise. Spaţiile dintre pavele sunt năpădite de buruieni, ferecăturile sunt mâncate de rugină. Luna şi soarele, vara, iarna, zăpada au mâncat Lemnăria, au scorojit podelele, au distrus zugrăvelile. Tăcerea sumbră care domneşte acolo nu e tulburată decât de păsări, pisici, dihori, guzgani şi şoareci care umblă de colo până colo în toată voia, se încaieră, se sfâşie. O mână nevăzută a scris pretutindeni cuvântul *Mister*.

Dacă, mânat de curiozitate, veţi privi casa dinspre stradă, veţi băga de seamă o poartă înaltă şi boltită în care copiii din împrejurimi au făcut numeroase găuri. Mai târziu, am aflat că poarta era de zece ani blocată. Prin aceste spărturi neregulate, aţi fi putut observa desăvârşita armonie care există între aspectul grădinii şi cel al curţii. Şi aici, şi dincolo, aceeaşi paragină. Pavelele sunt încadrate de buruieni. Pereţii sunt brăzdaţi de crăpături enorme, cu marginile înnegrite şi înlănţuite de miile de vrejuri ale parachernitelor. Treptele intrării sunt smintite de la locul lor, funia clopotului e numai putregai, streşinile sunt fărâmate. Ce trăsnet din ceruri să fi căzut acolo? Care tribunal să fi poruncit a se azvârli germenii nimicirii peste această aşezare omenească? L-a supărat cineva pe Dumnezeu? A trădat cineva Franţa? Iată ce întreabă lumea. Dar reptilele se târăsc fără a răspunde. Această casa goală şi pustie este o imensă enigmă, pe care nimeni n-a izbutit s-o dezlege.

Odinioară, acolo era o mică feudă ce se numea Grande-Bretèche. Pe când locuiam la Vendôme, o bucată de vreme am simţit o vie plăcere să privesc această ciudată aşezare. Nu era oare mai interesantă decât nişte ruine? Ruinele se asociază cu unele amintiri a căror autenticitate nu poate fi pusă la îndoială; dar aşezarea asta – care încă stătea în picioare, deşi un braţ răzbunător o dărăpăna cu încetul – avea secretul ei, un gând necunoscut: ea trăda cel puţin un capriciu. De câte ori serile, nu mă apropiam de gardul viu, crescut în paragină, care împrejmuia curtea! Fără să iau seama la zgârieturi, pătrundeam în această grădină a nimănui, în această proprietate care au mai era nici publică nici particulară; şi ceasuri întregi priveam dezordinea din juru-mi. Nu voiam să pun nicio întrebare nici unui locuitor mai vorbăreţ, care mi-ar fi putut împărtăşi povestea acestui bizar spectacol. Acolo, îmi imaginam tot felul de poveşti plăcute, mă dedam unor mici dezmăţuri melancolice, care mă încântau.

Căci a afla taina – poate, vulgară – a acelei case părăsite, ar fi însemnat să renunţ la toată poezia cu care mă îmbătăm. Pentru mine, acel refugiu reprezenta imaginile cele mai variate ale vieţii omeneşti, întunecată de nefericiri: când o mănăstire fără călugări, când un ţintirii» fără morţii care-ţi vorbesc prin epitafurile de pe lespezi; astăzi îmi părea a fi casa unui lepros, mâine cea a Atrizilor[6] – dar cel mai adesea îmi venea în minte provincia, cu ideile ei reculese, cu viaţa ei de clepsidră. În grădina aceea am plâns adesea: niciodată n-am râs însă. De câte ori nu m-am simţit cuprins de teamă auzind, deasupra capului, fâlfâitul înăbuşit al aripilor vreunui guguştiuc grăbit! Pământul e jilav; la tot pasul trebuie să te fereşti de şopârlele, de viperele, de broaştele care se plimbă de colo până colo în deplina libertate a naturii; dar mai ales trebuie să te fereşti de frig, căci după numai câteva clipe simţi

pe umeri o mantie de gheaţă – ca mâna comandorului pe grumazul lui Don Juan. Într-o seară m-au trecut toţi fiorii: vântul pusese în mişcare o giruetă veche şi ruginită, care scârţâia aşa fel încât mi se păruse că însăşi casa gemea tocmai în clipa când imaginaţia mea încheiase o diurna destul de sinistră în chip de explicaţie a acestui monument al durerii. M-am întors la hanul meu, pradă gândurilor celor mai negre. După ce am cinat, mă pomenesc că-mi intră în odaie hangiţa şi, cu un aer misterios, îmi spune:

— Domnule, a venit domnul Regnault[7].

— Dar cine-i domnul Regnault?

— Cum, domnul nu-l cunoaşte pe domnul Regnault? Vai, curios! spuse ea ieşind din odaie.

N-a trecut mult şi a apărut un bărbat înalt, firav, îmbrăcat în negru, cu pălăria în mână, cu înfăţişarea unui berbec gata să se năpustească asupra rivalului său, arătându-mi o frunte teşită, o scăfârlie mică şi ascuţită şi o faţă palidă, care semăna îndeajuns cu un pahar de apă murdară. Avea aerul unui uşier de minister. Necunoscutul purta o haină veche, cu marginile foarte uzate; dar la jaboul cămăşii avea un diamant, iar la urechi cercei de aur.

— Domnule, cu cine am onoarea? am întrebat.

Necunoscutul se aşeză pe un scaun, lângă focul meu, îşi puse pălăria pe o măsuţa şi îmi răspunse frecându-şi mâinile:

— A, ce frig e. Domnule, eu sunt domnul Regnault.

M-am înclinat, zicându-mi în gând: „Caută”.

— Sunt notar la Vendôme, continuă el.

— Încântat, domnule, i-am răspuns, dar, pentru motive care mă privesc, n-am de gând să-mi fac testamentul.

— O clipă, reluă el ridicând mâna ca pentru a mă opri să continui. Daţi-mi voie, domnule, daţi-mi voie! Am aflat că vă plimbaţi din când în când prin grădina de la Grande-Bretèche.

— Da, domnule.

— O clipă, spuse el repetând gestul, acest lucru constituie un adevărat delict. Domnule, am venit ca, în numele şi în calitate de executor testamentar al defunctei contese De Merret, să vă rog să renunţaţi la vizitele dumneavoastră. O clipă! Nu sunt turc şi nu vreau să vă acuz de vreo crimă. De altfel, aveţi tot dreptul să nu cunoaşteţi împrejurările care mă silesc să las în paragină cel mai frumos palat din Vendôme. Cu toate astea, domnule, păreţi a fi un om instruit; ar trebui să ştiţi că legea interzice, sub sancţiuni aspre, violarea unei proprietăţi împrejmuite. Un gard viu e ca un zid. Adevărat însă că starea în care se află casa ar putea scuza curiozitatea dumneavoastră. Eu, unul, n-aş avea nimic împotrivă să umblaţi cât doriţi prin casa asta; dar însărcinat fiind să execut voinţa testatoarei, am onoarea, domnule, să vă rog să nu mai intraţi în grădină. Nici eu însumi, domnule, de la deschiderea testamentului, n-am mai călcat în acea casă care, după cum am avut onoarea a vă comunica, depinde de succesiunea doamnei De Merret. Ne-am limitat la a constata uşile şi ferestrele în scopul fixării impozitelor anuale pe care le plătesc din fondurile lăsate în acest scop de defuncta doamnă contesă. A, stimate domnule, testamentul ei a făcut multă zarvă în Vendôme.

Spunând acestea, bravul domn Regnault se opri o clipă pentru a-şi sufla nasul. I-am respectat limbuţia, înţelegând de minune că succesiunea doamnei De Merret, era evenimentul vieţii sale, întreaga sa reputaţie, glorie, restauraţie. Trebuia să spun adio frumoaselor mele visări, romanelor mele; iată de ce nu m-am împotrivit plăcerii de a afla adevărul în chip oficial.

— Domnule, i-am spus, dacă nu sunt indiscret, cum se explică toată ciudăţenia?

La vorbele astea, chipul notarului se lumină de acea plăcere pe care o simt maniacii când li se oferă prilejul să vorbească despre ideea lor fixă[8].

Plin de un fel de îngâmfare, notarul îşi ridică gulerul cămăşii, îşi scoase tabachera, o deschise, mi-o întinse; după gestul meu de refuz, luă o priză copioasă. Era fericit! Cine nu are vreo idee fixă nu ştie cât de frumoasă poate fi viaţa… O idee fixă reprezintă punctul de mijloc între pasiune şi monomanie. În clipa aceea am înţeles în toată vastitatea ei această frumoasă sentinţă a lui Sterne[9] şi mi-am format o idee complotă despre bucuria cu care unchiul Tobie încăleca, ajutat de Trim, calul său de luptă.

— Domnule, îmi spuse domnul Regnault, eu am fost primul secretar de cancelarie al maestrului Roguin[10], de la Paris. Excelent birou de notariat – poate că aţi auzit de el! Nu? Cu toate astea, un nefericit eşec l-a făcut celebru. Neavând destulă avere ca să pot practica la Paris – în 1810, când preţurile funcţiilor crescuseră – am preluat biroul predecesorului meu. Aveam rude la Vendôme – printre ele şi o mătuşă foarte bogată, care mi-a dat-o pe fie-sa în căsătorie.

— Domnule, reluă el după o scurtă pauză, într-o seară, trei luni după ce fusesem aprobat de Excelenţa Sa ministrul justiţiei, am fost convocat de doamna contesă De Merret la castelul său de la Merret. Camerista – o fată vrednică, ce slujeşte astăzi în această pensiune – mă aştepta la scară, într-una dintre caleştile doamnei contese. A, o clipă! uitasem să vă spun, domnule, că domnul conte De Merret murise la Paris, cu două luni înainte de a mă fi stabilit eu aici. Murise în mod mizerabil, pe urma exceselor de tot felul. Înţelegeţi, nu? După ce i s-a prăpădit soţul, doamna contesă a părăsit casa de la Grande-Bretèche, luând cu ea şi mobilierul. Spun unii că ar fi pus pe foc mobila, tapiseriile, în sfârşit, toate lucrurile fără mare valoare care umpleau spaţiul actualmente închiriat sus-numitului domn… (Doamne, dar ce tot spun! Vă rog să mă scuzaţi, credeam că dictez un contract de închiriere.) Şi pe

care le-a ars, reluă notarul, pe câmpul de la Merret. Aţi fost vreodată la Merret, domnule? Nu, răspunse tot el. A, ce locuri frumoase!

Timp de vreo trei luni, continuă notarul clătinând uşor din cap, domnul conte şi doamna contesă trăiseră cam ciudat; nu mai primeau pe nimeni, doamna locuia la parter iar domnul la catul întâi. După ce doamna contesă a rămas singură, nu s-a mai arătat decât la biserică. Mai apoi. când unii prieteni şi prietene veneau la castel s-o vadă, refuza să-i primească. Încă din clipa când a părăsit proprietatea de la Grande-Bretèche pentru a se muta la Merret, era foarte schimbată. Scumpa doamna… (spun scumpa, pentru că ea mi-a dăruit diamantul acesta; de altfel, n-am văzut-o decât o dată!). Va să zică, scumpa doamnă contesă era foarte bolnavă; sunt sigur că nu mai nădăjduia să se facă bine, căci s-a prăpădit fără a voi şi mai apeleze la vreun medic; de aceea multe doamne au crezut că nici nu mai era în toate minţile. Domnule, am fost deci foarte surprins aflând că doamna De Merret are nevoie de serviciile melc. Multă lume se interesa de istoria asta. Deşi era târziu, până seara toată lumea aflase că fusesem chemat la Merret. Pe drum, camerista răspundea destul de nelămurit la întrebările mele; totuşi, mi-a spus că ziua stăpâna ci fusese grijită de preotul de la Merret şi că se părea că nu va mai trăi până dimineaţa.

Pe la ceasurile unsprezece am sosit la castel. Am urcat scara cea mare. După ce am străbătut mai multe încăperi înalte şi negre, al dracului de reci şi de umezi, am intrat în dormitorul de onoare, unde se afla doamna contesă. Judecând-o după zvonurile care se vânturau despre această doamnă (n-aş mai termina, domnule, dacă v-aş înşira toate poveştile care se debitau pe seama ei!), îmi închipuisem că e o cochetă. Vă rog să mă credeţi că numai cu greu am descoperit-o în patul mare unde zăcea. Adevărat că, pentru a lumina acea

încăpere enormă – cu nişte frize de pe timpul Vechiului regim{11} atât de prăfuite, încât strănutai numai uitându-te la ele – exista acolo o veche lampă de Argand{12}. A, dar dumneavoastră n-aţi fost niciodată la Merret! Aflaţi, domnule, că patul acela e un pat de pe vremuri, cu un baldachin înalt, garnisit cu indian ţesut cu ramuri şi flori. Pe noptiera de lângă pat am văzut un exemplar din *Urmarea lui Cristos*{13} pe care, în treacăt fie spus, l-am cumpărat pentru soţia mea, odată cu lampa. Mai era acolo un fotoliu mare, pentru femeia ei de încredere, şi două scaune. Sobă nu era. Asta era tot mobilierul. Nici zece rânduri într-un inventar.

A, stimate domn, dacă aţi fi văzut, aşa cum am văzut eu, acea cameră vastă, cu pereţii acoperiţi de tapete cafenii; v-aţi fi crezut transportat într-o adevărată scenă de roman. Totul era glacial; mai rău, funebru, adăugă notarul după o pauză. Până la urmă, tot uitându-mă în jur şi apropiindu-mă de pat, am văzut-o pe doamna De Merret, graţie lămpii care lumina perna. Chipul ei era galben ca ceara şi aducea cu două mâini împreunate a rugăciune. Doamna contesă purta o bonetă de dantela, părul îi era frumos dar alb ca neaua. Şedea în capul oaselor, deşi părea că îi vine greu să şadă aşa. Ochii mari. negri, învinşi, fără îndoială, de febră şi aproape stinşi, abia se mişcau pe sub oasele sprâncenelor. Oasele astea, îmi zise notarul, arătându-mi arcadele ochilor săi. Fruntea îi era umedă. Mâinile-i descărnate păreau nişte oscioare acoperite de o piele subţire; vinele şi muşchii se vedeau perfect. Trebuie să fi fost cândva frumoasă de tot; dar în clipa aceea… m-a cuprins nu ştiu ce sentiment când am văzut-o. După cum spuneau cei care au îngropat-o, niciodată nu s-a văzut fiinţă vie atât de slabă. Pe scurt, era îngrozitoare la vedere! Boala o măcinase până-ntr-atâta încât nu mai era decât o umbră. Când mi-a vorbit, buzele ei de un violet palid mi s-au părut imobile. Deşi profesiunea mea m-a familiarizat cu asemenea

scene, aducându-mă uneori la căpătâiul muribunzilor pentru a înregistra ultimele lor dorinţe, vă mărturisesc că toate familiile înlăcrimate şi toate agoniile pe care le-am văzut sunt nimica toată pe lângă acea femeie solitară şi tăcută, în acel vast castel.

Nu se auzea nici cel mai slab zgomot, nu vedeam nici cea mai mică mişcare pe care respiraţia bolnavei ar fi trebuit s-o imprime aşternutului ce-o acoperea – şi aşa, am rămas nemişcat, privind-o înmărmurit. Mi se pare că aşa stau şi acum. În sfârşit, o văd că-şi îndreaptă privirea spre mine, încearcă să ridice mâna dreaptă – care însă cade pe pat – şi de pe buze îi ies, ca o părere, căci glas nu mai avea deloc, următoarele vorbe:

— Vă aşteptam cu multă nerăbdare.

Obrajii i se împurpurară. Pentru ea, domnule, fusese o mare sforţare să vorbească.

— Doamnă, i-am spus.

Mi-a făcut semn să tac. În clipa asta, o slujnică bătrână s-a apropiat de mine şi mi-a şoptit la ureche:

— Nu-i vorbiţi, doamna contesă nu suferă nici cel mai mic zgomot, aşa că ceea ce-i spuneţi ar putea s-o neliniştească.

M-am aşezat. După câteva clipe, doamna De Merret, adunându-şi puterile care-i mai rămăseseră, mişcă braţul drept şi chinuindu-se îndelung, reuşi să-l vâre sub pernă; apoi făcu o ultimă sforţare pentru a-şi retrage mâna care acum ţinea o hârtie pecetluită; pe frunte îi alunecau broboane de năduşeală.

— Vă încredinţez testamentul meu, spuse. O, o, Doamne, o!

Atât. A luat apoi în mâna un crucifix, care se afla pe pat, l-a dus repede la buze şi şi-a dat sufletul. Şi astăzi, când îmi amintesc, expresia ochilor ei nemişcaţi îmi dă fiori. Mult trebuie să fi

suferit! Ultima ei privire părea fericită – şi acest sentiment îi rămăsese întipărit în ochii morţi.

Am luat testamentul; când l-am deschis, am citit că doamna De Merret mă numise executorul ei testamentar. Lăsase întregul avut spitalului din Vendôme, cu excepţia câtorva dispoziţii particulare. Dar să vedeţi ce hotărâse cu privire la proprietatea de la Grande-Bretèche. Îmi recomandase ca – timp de cincizeci de ani încheiaţi, începând din ziua morţii sale – să las casa în starea în care se va afla în clipa decesului său, oprind intrarea în apartamente a oricărei persoane, interzicând până şi cea mai mică reparaţie şi chiar alocând o rentă pentru plata unor paznici care, la nevoie, să asigure îndeplinirea întocmai a dorinţei sale. După expirarea acestui termen, dacă această ultimă dorinţă a testatoarei avea să fie respectată, casa va aparţine moştenitorilor săi – căci domnul ştie că noi, notarii nu putem accepta moşteniri; iar de nu, proprietatea de la Grande-Bretèche va reveni celor în drept – dar cu obligaţia de a îndeplini condiţiile indicate într-un codicil anexat testamentului, codicil care însă nu poate fi deschis decât la expirarea sus-amintiţilor cincizeci de ani. Testamentul nu a fost atacat, deci…

Rostind vorba asta şi fără a-şi termina fraza, notarul cel deşirat mă privi eu un aer triumfal, ca să-l fac de tot fericit, i-am adresat câteva complimente.

— Domnule, i-am spus în cele din urmă, m-aţi impresionat atât de mult încât parcă o văd aievea pe biata muribundă, cu obrazul mai alb decât aşternutul; privirea ei sticloasă mă înfioară; la noapte o s-o visez. Dar cred că aţi reflectat la unele împrejurări legate de dispoziţiile acestui ciudat testament.

— Domnule, îmi răspunse el cu o prudenţă comică, nu-mi permit niciodată să judec conduita

persoanelor care m-au onorat dăruindu-mi un diamant.

Curând însă am dezlegat limba scrupulosului notar din; Vendôme care mi-a mărturisit – nu fără lungi digresiuni – observaţiile unor oameni cu scaun la cap: bărbaţi, femei, care se bucură de autoritate în Vendôme. Dar aceste observaţii erau atât de contradictorii şi de împrăştiate, încât era cât pe ce să adorm, cu toate că povestea asta adevărată mă interesa. Tonul greoi şi accentul monoton al notarului – om deprins, fără îndoială, să se asculte singur şi să fie ascultat de clienţii sau de consătenii săi – s-au dovedit, mai tari decât curiozitatea mea. Din fericire, am scăpat de el.

— Vai, vai, domnule, îmi spuse pe când trecea pragul, câţi n-ar vrea să mai trăiască patruzeci şi cinci de ani… însă, o clipă vă rog. Şi, cu un aer subtil, îşi puse arătătorul pe nas ca şi cum ar fi vrut să spună: „Fiţi atent aici!” Dar cum să apuci, când ai şaizeci de ani?!

După ultima remarcă a notarului – care lui i se păruse foarte spirituală şi care m-a mai trezit puţin din apatie – am închis uşa. Apoi m-am aşezat în fotoliul meu, sprijinindu-mi picioarele de grătarul şemineului, şi am început să mă cufund într-un adevărat roman a la Radcliffe[14], plăsmuit din datele juridice ale domnului Regnault, când uşa se deschise, mişcată de o mână uşoară de femeie. În prag apăru gazda mea, o femeie trupeşă, veselă şi binevoitoare, care nu-şi urmase chemarea; era o flamandă ce ar fi fost mai la locul ei într-un tablou de Teniers[15].

— Mi se pare, domnule, că domnul Regnault v-a omorât cu poveştile lui despre casa de la Grande-Bretèche…

— Da, maică Lepas.

— Şi ce v-a îndrugat?

I-am repetat pe scurt tenebroasa istorie a doamnei De Merret. La fiece frază, gazda mea întindea gâtul, privindu-mă cu acea agerime

proprie hangiilor – un amestec între instinctul jandarmului, ingeniozitatea spionului şi viclenia comerciantului.

— Dragă doamnă Lepas, am adăugat la urmă, mi se pare că dumneavoastră ştiţi mai multe. Am ghicit? Căci altminteri de ce v-aţi mai ostenit să urcaţi până la mine?

— Vai, pe cuvântul meu de femeie cinstită, vă rog să mă credeţi…

— Lăsaţi jurămintele, ochii dumneavoastră sunt plini de secrete. L-aţi cunoscut pe domnul De Merret. Ce fel de om era?

— Păi să vedeţi, domnul De Merret era un bărbat chipeş, şi înalt cât uşa! Om nobil şi mândru, de fel din Picardia, şi care, cum spunem noi, avea capul bine aşezat pe umeri. Plătea totdeauna peşin, ca să n-aibă vorbă cu nimeni. Era plin de viaţă, domnule. Doamnele pe la noi îl găseau foarte pe placul lor.

— Pentru că era plin de viaţă! am spus hangiţei.

— Se prea poate, admise ea. Gândiţi-vă şi dumneavoastră, domnule, trebuie, cum s-ar zice, să fi fost ceva de capul lui odată ce s-a căsătorit cu doamna De Merret, care, deşi nu vreau să vorbesc de rău pe nimeni, era cea mai frumoasă şi mai bogată persoană de pe la noi. Avea o rentă de vreo douăzeci de mii de livre. La cununia ei a luat parte tot târgul. Mireasa era mărunţică şi drăguţă, un adevărat, giuvaier! A, ce pereche minunată!

— Au fost fericiţi în căsnicie?

— Hm, hm, da şi nu, după cât mă duce pe mine capul, că doar vă daţi seama că nu mâncam cu ei dintr-o strachină! Doamna De Merret era o femeie bună, blândă, care uneori poate suferea de pe urma firii cam iuţi a omului ei… Domnul De Merret se ţinea mândru, dar noi îl iubeam. Ce să-i faci, aşa-i era firea! Când eşti nobil, vedeţi dumneavoastră…

— Cu toate astea, trebuie să se fi întâmplat vreo nenorocire, dacă domnul şi doamna De Merret s-au despărţit pe neaşteptate!

— V-am spus eu că s-a întâmplat o nenorocire, domnule? Nu ştiu nimic.

— Bine. Acum sunt sigur că ştiţi totul.

— Fie, domnule, am să vă spun toată întâmplarea. Când l-am văzut pe domnul Regnault venind la dumneavoastră, mi-am dat scama că vă va vorbi de doamna De Merret în legătură cu proprietatea de la Grande-Bretèche. Astfel mi-a dat în gând să mă sfătuiesc cu domnul, care îmi pare a fi un om de omenie, neînstare să înşele încrederea unei biete femei ca mine, care niciodată n-a făcut nimănui rău şi care totuşi, e muncită de remuşcări. Până azi n-am îndrăznit să mă destăinuiesc oamenilor de pe! a noi, care-s toţi nişte palavragii cu limba de-un cot. Şi apoi, domnule, încă n-am avut un muşteriu care să fi stat atât de mult ca dumneavoastră în hanul meu şi căruia să-i pot spune povestea celor cincisprezece mii de franci…

— Dragă doamnă Lepas! i-am răspuns, oprind torentul vorbelor ei, dacă spovedania dumneavoastră m-ar putea compromite, n-aş voi pentru nimic în lume să-mi împovărez conştiinţa cu ea.

— Nu vă temeţi, mă întrerupse ea. Veţi vedea.

Graba asta m-a făcut să înţeleg că simpatica hangiţa mai împărtăşise şi altora taina pe care doar eu trebuia s-o cunosc – şi am fost numai urechi.

— Domnule, îmi spuse, când împăratul ne-a trimis aici nişte spanioli – prizonieri de război sau alţii – a trebuit să iau în gazdă pe socoteala cârmuirii pe un tânăr spaniol, trimis la Vendôme pe cuvânt de onoare[16]. Cu tot cuvântul lui de onoare, se întâlnea zilnic cu subprefectul. Era un nobil de Spania, dragă doamne! Avea un nume terminat în *os* şi în *dia,* dacă mi-aduc bine aminte: Bagos de Feredia[17]. Păstrez numele lui scris într-un registru; dacă vreţi, puteţi să-l citiţi. Era un tânăr arătos, deşi se spune că spaniolii sunt toţi urâţi. Nu era prea înalt – vreo cinci picioare şi două sau trei degete[18] – dar bine legat; şi-avea

nişte mâini mici şi îngrijite, o, păcat că nu le-aţi văzut. Pentru mâini avea el mai multe perii decât o femeie pentru toaleta ei! Avea un păr lung şi negru, ochi înflăcăraţi, faţa cam arămie, dar care-mi plăcea. Purta rufe atât de fine, cum nu mi-a fost dat să văd vreodată, deşi am avut ca oaspeţi prinţese şi printre alţii, pe generalul Bertrand[19], ducele şi ducesa D'Abrantès[20], domnul Decazes[21] şi regele Spaniei. Nu mânca mult; era atât de manierat, de amabil, încât nu puteai să nu-l iubeşti. O, da, îl iubeam mult, deşi nu rostea nici patru vorbe pe zi, încât era cu neputinţa să legi o conversaţie cu el; dacă-i spuneai ceva, nu răspundea; ăsta era un năravul lui, o manie pe care-o au toţi, aşa se spune. Îşi citea breviarul de-ai fi zis că-i preot, era nelipsit de la toate liturghiile şi slujbele. Şi unde se aşeza? (asta am băgat-o de seamă mai târziu.) La doi paşi de capela doamnei De Merret. Şi fiindcă acolo s-a aşezat de prima dată când a intrat în biserică, nimeni nu s-a gândit că a făcut-o cu vreun gând. De altminteri, nici nu-şi ridica ochii din cartea de rugăciuni, bietul tânăr! În vremea aceea, domnule, serile obişnuia să se plimbe pe munte, printre ruinele castelului. Asia era singura plăcere a bietului tânăr; astfel îşi mai amintea de ţara lui. Se spune că Spania e toată numai munţi!

Încă din primele zile ale prizonieratului său, a întârziat în aceste plimbări. La început, am fost îngrijorată văzându-l că se întoarce abia pe la miezul nopţii, dar curând ne-am învăţat cu deprinderile lui; lua cu sine cheia de la intrare şi nici nu se mai auzea când se întorcea. Locuia în casa noastră de pe uliţa Cazărmilor. Într-o bună zi, un grăjdar de-al nostru ne spune că odată, pe înserat, ducându-se cu caii la scăldat, l-a găsit pe nobilul de Spania înotând în râu, în depărtare, ca un peşte. Când tânărul s-a întors dintr-o plimbare, i-am spus să ia seama la algele din râu; el s-a arătat însă nemulţumit că fusese zărit în apă.

Ca să nu mai lungesc vorba, domnule, într-o zi – sau, mai bine zis, într-o dimineaţă – nu l-am mai găsit în odaia lui; nu se întorsese. Tot căutând pretutindeni, am găsit o hârtie într-unul din sertarele mesei, unde se mai aflau şi cincizeci de piese de aur spaniole – din cele care se numesc „portugheze” – şi care făceau vreo cinci mii de franci, apoi, într-o cutiuţă sigilată, diamante în valoare de vreo zece mii de franci. Pe hârtie sta scris că, în cazul când nu se va mai întoarce, ne lasă banii şi pietrele scumpe ca să plătim slujbe de mulţumire lui Dumnezeu, care l-a ajutat să evadeze, şi pentru mântuirea sufletului său. Omul meu, care pe-atunci mai trăia, a dat fuga să-l caute. Dar să vedeţi drăcia dracului! S-a întors cu hainele spaniolului, pe care le găsise sub o piatră mare, într-un fel de groapă, pe malul gârlei, pe partea castelului, nu departe de casa de la Grande-Bretèche.

Omul meu se dusese dis-de-dimineaţă, încât nu-l văzuse nimeni. A dat foc hainelor, după ce citise scrisoarea şi apoi am declarat, după voia contelui Férédia, că acesta evadase. Subprefectul a pus toată jandarmeria pe urmele lui; dar zadarnic, nu l-au putut găsi, Lepas zicea că s-a înecat. Eu, domnule, nu cred; mai degrabă cred că spaniolul e amestecat în istoria asta cu doamna De Merret. Rosalie mi-a spus că crucifixul la care stăpâna ei ţineau atât de mult încât l-a luat cu ea în mormânt era de abanos şi argint – şi-mi amintesc că, în primele zile ale şederii sale aici, domnul Férédia avea un crucifix de abanos şi argint, pe care apoi nu l-am mai văzut la el. Acum, domnule, nu-i aşa că nu trebuie să-mi fac remuşcări pentru cei cincisprezece mii de franci ai spaniolului, care mi se cuvin cu vârf şi-ndesat?

— Nici vorbă. Dar n-aţi încercat să staţi de vorbă cu Rosalie? am întrebat-o.

— O, ba da, domnule. Dar zadarnic! Fata asta e tăcută ca mormântul. Ştie ea ceva, dar nu-i chip să afli.

După ce am mai stat aşa de vorbă o bucată de vreme, gazda mea, m-a lăsat singur, pradă unor gânduri nestatornice şi tenebroase, unei curiozităţi romanţioase, unei groaze religioase destul de asemănătoare cu sentimentul profund care ne cuprinde când intrăm noaptea într-o biserică sumbră în care nu se zăreşte decât o slabă licărire de lumină pe sub bolţile înalte; o siluetă vagă se strecoară, se aude un foşnet de rochie sau de sutană… ne trec fiori. Curtea de la Grande-Bertèche - cu bălăriile ei, cu ferestrele înţepenite, cu ferecăturile ruginite, cu uşile blocate, apartamentele pustii – apăru dintr-odată, în chip fantastic, dinainte-mi. Am încercat să răzbesc cu mintea în această misterioasă locuinţă, să dau de firul acestei istorii grave, al dramei care a ucis trei oameni. În ochii mei, Rosalie devenise fiinţa cea mai interesantă din Vendôme. Cercetând-o, am descoperit la ea semnele unei gândiri intime – şi aceasta, în ciuda unei sănătăţi înfloritoare, care se putea citi pe obrajii ei rotunjori. Era capabilă de remuşcări şi de speranţă; atitudinea ei ascundea o taină, ca aceea a bigotelor care fac exces de rugăciuni sau aceea a pruncucigaşei căreia mereu i se pare că aude ultimul ţipăt al copilaşului ei. Ţinuta îi era totuşi naivă şi grosolană, zâmbetul nerod nu era deloc criminal. şi – judecând după basmaua mare, cu carouri roşii şi albastre, care-i acoperea pieptul viguros, îndesat într-o rochie cu dungi albe şi violete – aţi fi putut jura că-i nevinovată.

„Nu, mi-am zis, nu plec din Vendôme până nu aflu toată istoria casei de la Grande-Bretèche. Ca să-mi ating scopul, mă voi împrieteni cu Rosalie – dacă va fi necesar.”

— Rosalié! am chemat-o într-o seară.

— Da, domnule.

— Eşti măritată?

Fata a tresărit uşor.

— O, s-or găsi destui bărbaţi, când mi-o veni pofta să mă nenorocesc! răspunse ea râzând.

Apoi şi-a revenit repede din emoţia interioară – căci toate femeile, de la doamnele din înalta societate până la slujnicele de pe la hanuri, toate au un sânge-rece care le caracterizează.

— Eşti destul de tânără şi de nurlie ca să te placă bărbaţii! Dar ia spune-mi, Rosalie, de ce te-ai băgat slujnică la un han după ce-ai plecat de la doamna De Merret? Doamna contesă nu ţi-a lăsat nicio rentă?

— O, ba da! Dar să ştiţi, domnule, că locul meu e cel mai bun din tot târgul.

Iată un răspuns din categoria celor pe care magistraţii şi avocaţii le numesc *dilatorii.* În povestea asta romanescă, îmi părea că Rosalie este piesa din mijlocul tablei de şah; era în chiar centrul interesului şi al adevărului, nodul însuşi al chestiunii. Nu era pentru mine o oarecare încercare de a cuceri pe cineva; fata asta era deznodământul unui roman; iată de ce din clipa aceea Rosalie a devenit preocuparea mea predilectă. Tot studiind-o, am descoperit la ea ceea ce de obicei descoperim la toate femeile care ne preocupă: o mulţime de calităţi. Era curată, îngrijită; curând, am găsit că are acel farmec pe care dorinţa noastră îl atribuie femeilor, oricare ar fi condiţia lor. Vreo două săptămâni după vizita notarului, într-o noapte – sau, mai bine zis, într-o dimineaţă, căci era în zori – i-am spus Rusaliei:

— Povesteşte-mi tot ce ştii despre doamna De Merret.

— Vai, nu-mi cereţi asta, domnule Horace!

Chipul frumos i se întunecă, bujorii aprinşi şi vii din obraji păliră, iar privirea-i pierdu acea strălucire umedă şi nevinovată.

— Fie, reluă ea, fiindcă îmi cereţi, fie, am să vă spun, dar să păstraţi bine secretul!

— Bine, draga mea, am să-ţi păstrez toate secretele cu o probitate de hoţ – care-i cea mai loială dintre toate.

— Dacă n-aveţi nimic împotrivă, îmi spuse ea. aş prefera probitatea dumneavoastră.

Zicând acestea, şi-a aranjat şalul şi şi-a dres glasul; căci pentru a istorisi ceva e necesară, fără îndoială, o atmosferă de încredere şi de siguranţă. Cele mai bune istorisiri se fac la un anumit ceas al zilei. Nimeni nu istoriseşte stând în picioare sau nemâncat. Dar dacă mi-aţi cere să vă redau întocmai vorbirea împrăştiată a Rosaliei, apoi mi-ar trebui-o carte întreagă. Ţinând însă seama că întâmplările pe care Rosalie mi le-a povestit într-un med atât de nedesluşit se situează între flecăreala notarului şi aceea a doamnei Lepas, – precum termenii medii ai unei proporţii aritmetice între cele două extreme –, pot să vi le redau în puţine cuvinte. Deci, pe scurt:

Camera pe care doamna De Merret o ocupa la Bretèche era situată la parter. Din peretele camerei se deschidea un mic cabinet, adânc de vreo patru picioare, care-i servea drept garderob. Cu trei luni înainte de seara despre care o să vă vorbesc îndată, se vede că doamna De Merret s-a simţit atât de indispusă, încât soţul ei a lăsat-o singură şi s-a mutat într-o altă odaie, la catul întâi. Printr-o întâmplare neprevăzută, în seara de care v-am amintit domnul conte a întârziat două ore mai mult decât de obicei la clubul unde se ducea să citească ziarele şi să discute politică cu oamenii din târg. Soţia lui îl credea acasă, culcat, dormind. Dar invadarea Franţei dăduse loc unei discuţii foarte însufleţite; partida de biliard devenise pasionantă, domnul conte pierduse patruzeci de franci – o sumă enormă la Vendôme, unde lumea e strângătoare şi unde moravurile sunt încorsetate de o modestie vrednică de toată lauda, care poate, este

la originea unei fericiri adevărate, de care niciun parizian nu are habar.

De o bucată de vreme, domnul De Merret se mulţumea s-o întrebe pe Rosalie dacă soţia lui se culcase; la răspunsul întotdeauna afirmativ al fetei, se urca îndată în camera lui, cu acea naivitate făcută din obişnuinţă şi încredere. În seara aceea însă, întorcându-se acasă, avu ideea să treacă pe la doamna De Merret ca să-i povestească neplăcerea care i se întâmplase şi, poate, ca să se mai mângâie. La cină, o găsise pe doamna De Merret gătită cu multă cochetărie; mai târziu, întorcându-se de la club, îşi zise că soţia lui se simte bine cu sănătatea, că în vremea convalescenţei s-a făcut mai frumoasă; îşi dădea seama de asta aşa cum îşi dau soţii seama de toate: cam prea târziu. În loc s-o cheme pe Rosalie, – care în clipa aceea era în bucătărie, unde căsca gura la jocul de cărţi al bucătăresei şi vizitiului –, domnul De Merret s-a îndreptat spre odaia soţiei sale, la lumina unei lămpi de mână pe care a lăsat-o apoi pe prima treaptă a scării. Pasul lui, uşor de recunoscut, răsuna pe sub bolţile coridorului. În clipa când gentilomul răsucea cheia ca să intre în odaia soţiei sale, i se păru că aude închizându-se uşa cabinetului de care v-am amintit; cină a păşit însă în cameră, doamna De Merret era singură, în picioare lângă şemineu. În naivitatea lui, soţul şi-a zis că Rosalie a intrat în cabinet; totuşi, o năzăreală – care i-a răsunat în urechi ca un clopot – l-a făcut bănuitor; şi-a privit soţia şi în ochii ei a întâlnit ceva tulbure şi sălbatic.

— Vii târziu acasă, spuse ea.

Vocea ei – de obicei atât de pură şi de amabilă – îi păru uşor alterată. Domnul De Merret nu răspunse însă nimic, căci în chiar clipa aceea intră Rosalie. Părea că trăsnetul căzuse lângă el. Începu a măsura odaia în lung şi-n lat, cu paşi uniformi şi cu braţele la piept.

— Ai avut vreo neplăcere sau eşti bolnav? îl întrebă timid soţia, în vreme ce Rosalie o dezbrăca.

Contele tăcu.

— Lasă-ne singuri, spuse doamna De Merret cameristei sale, o să-mi pun singură papiotele.

Pe chipul soţului citise o nenorocire – şi voise să rămână singură cu el. După ce Rosalie a plecat sau, mai bine zis. după ce i s-a părut că a plecat – căci ea a mai zăbovit câteva clipe pe coridor – domnul de Merret se postă drept în faţa soţiei şi-i spuse cu răceală:

— Doamnă, în cabinetul dumneavoastră este cineva!

Contesa şi-a privit soţul cu un aer calm şi a răspuns simplu:

— Nu, domnule.

Acest „nu” l-a mâhnit pe domnul *De* Merret, care nu credea; şi cu toate astea, nicicând soţia lui nu-i păruse mai pură şi mai cu frica lui Dumnezeu decât în clipa aceea Contele s-a ridicat şi a dat să se apropie de cabinet pentru a-l deschide; doamna De Merret a pus mâna pe braţul lui, l-a oprit şi, privindu-l cu un aer melancolic, i-a spus cu un glas straniu de emoţionat:

— Dacă nu vei găsi pe nimeni, să ştii că totul s-a sfârşit între noi!

Ţinuta, plină de o demnitate de necrezut, a soţiei sale, îl făcu pe gentilom să simtă un respect adânc pentru dânsa şi îi inspiră una dintre acele hotărâri cărora nu le lipseşte decât scena unui vast teatru pentru a deveni nemuritoare.

— Nu, Joséphine, spuse el, n-am să deschid. Oricum; ne vom despărţi pentru totdeauna. Ascultă, ştiu ce suflet curat ai, ştiu că trăieşti ca o sfântă, sunt sigur că nu-ţi vei încărca sufletul cu un păcat de moarte.

La vorbele astea, doamna De Merret se uită la soţul ei cu o privire rătăcită.

— Ia crucifixul în mână, adăugă bărbatul. Jură-mi în faţa lui Dumnezeu că acolo nu-i nimeni – şi

te voi crede, şi nu voi. deschide niciodată uşa aceea.

Doamna De Merret luă crucifixul de la gât şi rosti:

— Jur.

— Mai tare, spuse soţul, şi repetă după mine: Jur în faţa lui Dumnezeu că-n cabinet nu-i nimeni.

Fără a se tulbura, contesa repetă fraza.

— Bine, zise cu răceală domnul De Merret. Iar după o clipă de tăcere: Dar ce lucru frumos ai – şi nici nu l-am văzut până acum, zise, cercetând crucifixul de abanos cu incrustaţii de argint şi foarte artistic sculptat.

— L-am găsit la Duvivier, care-l cumpărase de la un preot spaniol acum un an, când a trecut pe la noi grupul acela de prizonieri.

— A! spuse domnul De Merret înapoindu-i crucifixul – şi sună. Într-o clipă, Rosalie fu în cameră. Domnul De Merret se apropie repede de ea, o luă cu sine în dreptul ferestrei care dădea spre grădină şi-i spuse în şoaptă:

— Ştiu că Gorenflot vrea să te ia şi că numai din pricina sărăciei nu vă puteţi cununa, iar tu i-ai spus că nu-i vei fi soţie dacă nu se face meşter-zidar… Ascultă: dă fuga după el şi spune-i să vină îndată la mine, cu mistria şi celelalte scule. Ai grijă să nu-l trezeşti din somn decât pe dânsul; o să fiţi mai bogaţi decât gândiţi. Nu cumva să-ţi scape vreo vorbă, că e vai de tine…

Îşi încruntă sprâncenele. Rosalie dădu să plece, dar contele o reţinu:

— Ţine cheia mea, spuse. Jean! strigă el apoi pe coridor, cu o voce tunătoare. Jean – care era vizitiul şi, în acelaşi timp, omul lui de încredere – lăsă jocul de cărţi şi se înfăţişă.

— Duceţi-vă toţi la culcare, îi spuse stăpânul făcându-i semn să se apropie; apoi adăugă în şoaptă: După ce vor adormi cu toţii, auzi? după ce vor adormi, să te cobori la mine.

Domnul De Merret, care dăduse aceste porunci fără a-şi slăbi din ochi soţia, se întoarse acum liniştit lângă dânsa, lângă cămin ş: începu a-i povesti peripeţiile partidei de biliard şi discuţiile de la club. Când Rosalie se întoarse, îi găsi pe domnul şi pe doamna De Merret vorbind foarte prieteneşte.

— Domnule, a venit Gorenflot, spuse încet Rosalie.

— Să intre! răspunse tare nobilul din Picardia.

Văzându-l pe zidar, doamna De Merrel păli uşor.

— Gorenflot, zise bărbatul, în remiză sunt nişte cărămizi; ia mai multe, să-ţi ajungă să zideşti uşa acestui cabinet, apoi să tencuieşti peretele. Pe urmă, făcând semn lucrătorului şi Rosaliei să se apropie, spuse în şoaptă: Ascultă, Gorenflot, astă-noapte vei dormi aici. Dar mâine dimineaţă vei primi un paşaport ca să pleci într-o ţară străină, într-o localitate pe care am să ţi-o indic eu. Pentru călătoria asta, îţi voi da şase mii de franci. Vei locui zece ani în oraşul acela, dacă n-o să-ţi placă acolo, te vei putea strămuta în alt oraş, dar în aceeaşi ţară. Vei trece prin Paris, unde mă vei aştepta. Acolo îţi voi asigura prin contract alţi şase mii de franci care-ţi vor fi plătiţi la întoarcere – dacă vei îndeplini condiţiile învoielii noastre. Pentru preţul asta, va trebui să nu sufli nimănui vreo vorbă despre ceea ce vei face aici în noaptea asta. Iar ţie, Rosalie, îţi dăruiesc zece mii de franci – care însă nu ţi se vor înmâna decât în ziua când te vei cununa, cu condiţia să te căsătoreşti cu Gorenflot; dar ca să vă puteţi căsători, trebuie să tăceţi. Dacă nu, adio zestre.

— Rosalie, spuse doamna De Merret, vino să mă piepteni.

Bărbatul se plimba liniştit, în lung şi în larg, fără a pierde din ochi uşa, pe zidar şi pe contesă, dar în acelaşi timp fără a arăta vreo neîncredere jignitoare. Lucrând, Gorenflot fu nevoit să facă

zgomot. Doamna De Merret se folosi de clipa când lucrătorul descărca un braţ de cărămizi şi când soţul ei se afilia capătul opus al odăii, pentru a-i şopti Rosaliei:

— Dragă copilă, îţi fac o rentă de o mie de franci dacă-i poţi spune lui Gorenflot să lase o crăpătură în partea de jos. Apoi îi porunci tare, cu sânge rece: Dă-i o mână de ajutor!

Cât timp Gorenflot lucră la zidirea intrării, domnul şi doamna De Merret rămaseră tăcuţi. Bărbatul îşi făcuse socoteala că, tăcând, îşi va opri soţia să arunce vorbe cu subînţelesuri, în vreme ce doamna De Merret tăcea din prudenţă sau din mândrie. Când peretele se înălţase până la jumătate, vicleanul zidar folosi clipa când gentilomul sta cu spatele la el ca să dea cu ciocanul într-unul dintre cele două geamuri ale uşii.

Din gestul acesta, doamna De Merret înţelese că Rosalie îi vorbise lui Gorenflot. Tustrei văzură atunci un bărbat cu faţa posomorâtă, arămie, cu părul negru, cu privirea înflăcărată. Până să se întoarcă soţul ei, biata contesă avu vreme să facă necunoscutului un semn cu capul – şi acesta înţelese că semnul voia să spună: „Nu-ţi pierde nădejdea!” Pe la ceasurile patru, când se crăpa de ziuă, căci era în luna lui septembrie, zidăria fu gata. Zidarul rămase în paza lui Jean, iar domnul De Merret se culcă în camera soţiei sale.

A doua zi, trezindu-se din somn, spuse nepăsător:

— Tiii, drace! Trebuie să mă duc la primărie pentru paşaport! îşi puse pălăria, făcu trei paşi spre ieşire, se întoarse, luă crucifixul. Soţia lui tresăltă de fericire. „Se duce la Duvivier” îşi zise.

Îndată ce contele ieşi, doamna De Merret o sună pe Rosalie, apoi strigă, cu un glas teribil:

— Sculele! Sculele! Să ne punem pe treabă! M-am uitat ieri cum lucra Gorenflot, avem timp să facem o răsuflătoare şi apoi s-o astupăm

Cât ai bate din palme, Rosalie îi aduse stăpânei sale un fel de baros, cu care aceasta începu – cu o însufleţire de neînchipuit – să dărâme zidul. Dar abia apucase să scoată câteva cărămizi când, ridicând barosul ca să izbească mai cu putere, îl zări îndărătul ei pe domnul De Merret şi leşină.

— Culc-o pe doamna în pat, spuse cu răceală gentilomul.

Prevăzând ceea ce avea să se întâmple în timpul lipsei sale, întinsese o cursă contesei; pur şi simplu scrisese primarului şi trimisese după Duvivier. Giuvaergiul sosi tocmai când se terminase cu dezordinea din apartament.

— Duvivier, îl întrebă contele, ai cumpărat cumva nişte crucifixe de la spaniolii care au trecut pe la noi?

— Nu, domnule.

— Bine, îţi mulţumesc, spuse, schimbând cu soţia sa o privire de tigru, Jean, adăugă el către omul său de încredere, îmi vei servi masa în camera doamnei De Merret; doamna e suferindă şi voi rămâne la ea până se face bine.

Nemilosul gentilom rămase douăzeci de zile cu soţia sa. În primele clipe, când se auzea vreun zgomot din cabinetul zidit şi când Joséphine voia să-l implore pentru necunoscutul care trăgea să moară, el îi răspundea fără a-i îngădui să scoată măcar un cuvânt:

— Ai jurat pe cruce că acolo nu-i nimeni.

Sfârşit

Addenda

Următoarele personaje din *La Grande Bretèche,* se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac din *Comedia Umană*:

Bianchon, Horace
Autre étude de femme, 1839—1842 (Alt studiu de femeie)
Le Père Goriot, 1835 (Moş Goriot)
La Messe de l'athée, 1836 (Liturghia unui ateu)
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi şi decăderii lui César Birotteau)
L'Interdiction, 1836 (Punerea sub interdicţie)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Un Ménage de garçon, 1842
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbaşii)
Pierrette, 1840
Étude de femme, 1831
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 - Strălucirea şi suferinţele curtezanelor
Honorine, 1843
L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848
La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sagri)
Une double famille, 1830 (A doua familie)
Un prince de la bohème, 1840
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
La Fausse maîtresse, 1842

Les Petits Bourgeois (neterminată)
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
Le Curé de village, 1841

Roguin, notar
Autre étude de femme, 1839—1842 (Alt studiu de femeie)
Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi şi decăderii lui César Birotteau)

{1} Povestirea La Grande Bretèche a fost publicată separat în 1845 în volumul IV din La Comédie humaine, în seria de Scènes de la vie privée, cu subtitlul „Fin d'Autre étude de femme". Povestirea, uşor modificată, a fost încorporată ulterior în „Autre étude de femme" în urma unei note manuscrise de pe exemplarul personal al lui Balzac (Furne corrigé), indicaţie respectată în toate ediţiile ulterioare.

{2} *Loir*, râu din bazinul parizian, afluent al râului Sarthe, care trece prin Châtcaudun, Vendôme şi La Flèche, curgând printr-o frumoasă vale între Maine şi Touraine *(les vaux du Loir).* Indicaţia topografică din text arată că nu sunt justificate afirmaţiile unor eruditi locali care au pretins că au găsit chiar la Vendôme modelul casei La Grande Bretèche descrisă de Balzac. De fapt, situaţia şi configuraţia acesteia nu permit găsirea unui echivalent în mediul urban (Nota ed. fr.).

{3} Termenul de „montagne" (munte) mai este încă folosit la Vendôme pentru a desemna această înălţime (Cf. Charles Portel, *Un décor balzacien inconnu: la Grande Bretèche*, în *Balzac en Touraine Tours,* 1949).

{4} Din familia *ducilor de Vendôme* au făcut parte: *César de Bourban, duce de Vendôme* (1594—1665), fiul legitim pe care Henric al IV-lea l-a avut cu Gabrielle d'Estrées. A jucat un rol important în timpul Frondei şi a învins flota spaniolă în faţa Barcelonei. Nepotul său *Luis-Joseph de Bourbon*, *duce de Vendôme, duce de Pentheièvre* (1654—1712), s-a distins în luptele din Flandra, Catalonia şi Italia. Fratele acestuia *Philippe de Bourbon,* zis *Le Prieur de Vendôme* (1655—1727) a fost mare stareţ al Franţei şi locotenent general.

{5} *Ultimam cogita!,* gândeşte-te la ultima (oră)! (lat.). În legătură cu acest cadran solar, Henri Godin observă *(Le Cadran solaire de la Grande Bretèche,* în *l'Année balzacienne 1967)* că era un cadran de tip vertical, rar întâlnit, dar că două asemenea cadrane pot îi văzute încă la Vendôme, în vechile localuri ale mănăstirii numită Abbaye de la Trinité, nu departe de Rue des Casernes numită în povestire. Este posibil ca Balzac să fi transpus o amintire din vreo plimbare obligatorie de pe timpul internatului său în Colegiul Oratorienilor din Vendôme (Nota ed. fr.).

{6} În mitologia greacă, familia *Atrizilor* era vestită pentru destinul său tragic: *Atreu,* din ură pentru fratele său Tieste, i-a ucis pe cei trei fii ai acestuia şi i-a dat să-i mănânce la un banchet; fiul lui Alrou,

Agamemnon, a fost conducătorul grecilor care au asediat Troia. Pentru a potoli mânia zeiţei Artemis şi a face să înceteze vânturile puternice, a sacrificat-o pe fiica sa Ifigenia. La întoarcerea de la Troia, a fost asasinat de soţia lui Clitemnestra şi de Egist; celălalt fiu al lui Atreu, *Menelau*, erou al ciclului troian, era regele Spartei şi soţul Elenei.

{7} Numele de Regnault aminteşte de *Émile Regnault*, prietenul lui Jules Sandeau, pe care Balzac îl cunoştea bine (Cf. J. Gaulmier, *George Sand, Balzac et Emile Regnault,* în *Bulletin de la Faculté de Strasbourg*, mai-iunie 1954).

{8} În text: *dada* (subl. de Balzac), idee fixă, marotă, cal de bătaie (fr.).

{9} Romancierul englez Laurence Sterne (1713—1868) este deseori citat de Balzac în *La Comédie humaine (Modeste Mignon*, *Beatrix*, *Gobseck*, *La Femme de trente ans*, *Ursule Mirouët*, *Le Curé de Tours*, *Le Cabinet des Antiques*, *Illusions perdues*, *La Peau de Chagrin*, *La Recherche de l'Absolu* etc.). Personajele din romanul său *Tristram Shandy* (1760—1787), mai ales unchiul Tobie şi Trim, sunt frecvent evocate în romanele balzaciene. În acest paragraf, Balzac face aluzie la acel *hobby-horse* (în franceză *dada)* al unchiului Tobie.

{10} Personajul balzacian Roguin, notar la Paris, este întâlnit episodic în numeroase romane, dar este cunoscut mai ales datorită legăturii cu Sarah van Gobseck, frumoasa olandeză; ruinat de această legătură, după ce a înşelat mai multe persoane în speculaţii asupra terenurilor din cartierul Madeleine, a dispărut cu banii acestora, ceea ce a atras falimentul lui César Birotteau *(César Birotteau)* şi al lui Guillaume Grandet *(César Birotteau*, *Eugénie Grandet).*

{11} Înainte de Revoluţia din 1789—1794. (N.tr.)

{12} Lampă cu dublu curent de aer, inventată de fizicianul elveţian Aimé Argand (1753—1803).

{13} *Imitatio Christi* – Operă de pietate din secolul al XV-lea, în limba latină, atribuită în general scriitorului mistic german Thomas a Kempis. A fost tradusă în limba franceză de poetul dramatic *Pierre Corneille* (1606—1684), în versuri, şi de scriitorul şi gânditorul *Félicité-Robert de Lamennais* (1782—1854).

{14} *Ann Radcliffe* (1764—1823), romancieră engleză, autoare de romane „negre", pline de mister, straniu şi fantastic, foarte răspândite în Franţa la începutul secolului al XIX-lea.

{15} *David Teniers*, *zis cel Tânăr* (1610—1690), pictor, desenator şi gravor flamand, a pictat tablouri de inspiraţie fantastică, dar mai ales scene populare de cabaret şi kermeză, precum şi peisaje unde figurează ţărani.

{16} În timpul Imperiului, Franţa a fost invadată de prizonieri de război de toate naţionalităţile (dar mai ales englezi şi spanioli), care aveau domiciliul stabilit pe cuvânt de onoare, şi erau, de altfel, supuşi unui control regulat, dacă nu cotidian (Nota ed. fr.).

{17} După cum arată Nicole Mozet în nota ediţiei franceze, manuscrisul nu lasă nicio îndoială cu privire la intenţia lui Balzac de a da personajului său numele iubitului mamei sale, ofiţerul spaniol Ferdinand de Hèredia, conte de Prado-Gastvilane; acolo unde acest nume este întâlnit pentru prima dată în manuscris, Balzac a început prin a trasa primele patru litere ale numelui real Hèredia. Corectura are valoare de dovadă şi de mărturisire.

{18} Între 1,65 şi 1,67m. (Nota ed. fr.).

{19} *Henri-Gatien, conte Bertrand* (1773—1844), general francez, mare mareşal al Palatului în 1813. L-a urmat pe Napoleon în insula Elba şi la Sfânta Elena.

{20} *Andoche Junat, duce d'Abrantès* (1771—1813), general francez, guvernator al Parisului (1840), ambasador la Lisabona (1805), comandant al armatei franceze în Portugalia (1807), a obţinut o victorie la Abrantès, a intrat în Lisabona în noiembrie dar, învins la Vimeiro (1808), a trebuit să capituleze. A participat Ia războiul din Spania şi la campania din Rusia. Guvernator al provinciilor ilirice în 1813, a fost atins de nebunie şi s-a sinucis. Soţia lui, *Laure Permon*, *ducesă d'Abrantès* (1784—1838), autoarea unor interesante memorii *(Mémoires ou souvenirs historiques sur Napoléon*, *la Révolution*, *le Directoire*, *Consulat*, *l'Empire et la Restauration,* Paris Ladvocat, 1831—1835, 18 tomes en 9 vol.), a fost iubita şi prietena lui Balzac.

{21} *Élie, duce Decazes şi de Glücksberg* (1780—1860), ministru al Poliţiei (1815), apoi preşedinte al Consiliului de miniştri (1819) în timpul lui Ludovic al XVIII-lea.

Cuprins

CASA DE LA GRANDE-BRETÈCHE
Addenda

Table of Contents

CASA DE LA GRANDE-BRETÈCHE 4
Addenda 31